

УДК 811.14'02'38'42:808.51(38)

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ ЯК ЗАСОБИ ЛОГІЧНОГО ВИДІЛЕННЯ ТА ВПОРЯДКУВАННЯ ТЕКСТУ В ОРАТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

**Пришляк М.В., викладач кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»**

У статті розглянуто найбільш вживані стилістичні фігури, засвідчені в мові промов знаменитого давньогрецького оратора Демосфена. Досліджено особливості вживання паралелізму, еліпсису, риторичного звертання, риторичного запитання, повтору, плеоназму, алітерації, асонансу, асиндетону і полісиндетону. Установлено, що стилістичні фігури виступають важливими засобами стилістичної виразності та емоційності ораторського дискурсу.

Ключові слова: стилістичні фігури, ораторський дискурс, експресія, емоційність, виразність.

В статье рассмотрены наиболее применяемые стилистические фигуры, заверенные в языке речей знаменитого древнегреческого оратора Демосфена. Исследованы особенности употребления параллелизма, эллипсиса, риторического обращения, риторического вопроса, повтора, плеоназма, аллитерации, ассонанса, бессоюзия и многосоюзия. Установлено, что стилистические фигуры выступают важными средствами стилистической выразительности и эмоциональности ораторского дискурса.

Ключевые слова: стилистические фигуры, ораторский дискурс, экспрессия, эмоциональность, выразительность.

Pryshliak M.V. STYLISTIC FIGURES AS MEANS OF LOGICAL ALLOCATION AND IMPROVEMENT OF THE TEXT IN THE ORATORICAL DISCOURSE OF ANCIENT GREEK

The article deals with the most used stylistic figures in the language of political speeches of the famous ancient Greek speaker Demosthenes. The article reviews the frequency of usage of different stylistic figures: parallelism, ellipsis, rhetorical appeal, rhetorical question, repetition, pleonasm, alliteration, assonance, asyndeton and polysyndeton. It has been determined that stylistic figures are important means of stylistic expressiveness and emotionality of oratory discourse.

Key words: stylistic figures, oratory discourse, emotionality, expressiveness.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями поняття дискурсу та його різноманітні типології все частіше привертають увагу лінгвістів, оскільки в них використовується велика кількість лінгвостилістичних засобів. Зокрема, набуває ваги вивчення функціонування та значення стилістичних фігур, які беруть активну участь у творенні дискурсу і вважаються основними елементами збагачення та урізноманітнення тексту, а також потужними засобами підсилення емоційного впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, пов'язаних із дискурсом та його типологією, присвячено дослідження таких відомих лінгвістів, як: Ф.С. Бацевич, Г.Г. Почепцов, Є.В. Сидоров, В.І. Карасик, М.Л. Макаров, О.О. Селіванова, Н.Д. Арутюнова, О.С. Іссерс, Ю.С. Степанов та багатьох інших науковців. Особливості ж ораторського дискурсу Стародавньої Греції досі залишаються не досліджені, й саме це пояснює актуальність нашої розвідки.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в з'ясуванні функцій та значень стилістичних фігур у текстах ораторського дискурсу, базуючись на промовах грецького ратора Демосфена.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час дослідження прагматики синтаксичної семантики текстів ораторського дискурсу, окрім простих і складних речень, вставних конструкцій і зворотів, важливо звернути увагу і на характерні для синтаксису стилістичні фігури. Це особливі синтаксичні конструкції, які відзначаються оригінальністю форми і використовуються як засіб логічного виділення та впорядкування тексту [7, с. 235]. Вживаючись для підсилення виразності висловлювань у текстах, вони роблять мову автора експресивною, художньо-образною, і створюють «архітектурний ансамбль» його промов [2, с. 413]. Основою для їхньої появи і функціонування в ораторських промовах виступає явище синтаксичної синонімії, яке полягає в передачі приблизно однакової предметно-логічної інформації різними синтаксичними конструкціями з різним функціонально-стилістичним та експресивним забарвленням [4]. До таких стилістичних фігур у текстах досліджуваного дискурсу ми відносимо синтаксичний паралелізм, еліпсис, риторичне звертання, риторичні запитання, повтор, плеоназм, алітерацію, асонанс, асиндетон і полісиндетон.

Великої популярності в політичних промовах набув синтаксичний паралелізм (від грец. *παράλληλισμός* – зіставлення, порівняння). Існує значна кількість трактувань цього поняття, однак ми звернемося до характеристики паралелізму, яку знаходимо у праці А.П. Ковалю «Практична стилістика сучасної української мови». Зокрема, тут підкреслюється, що синтаксичний паралелізм – це особливий «композиційний прийом, який підкреслює зв'язок між частинами синтаксичного цілого і полягає в однотипній синтаксичній будові цих частин без залежності однієї від іншої» [3, с. 317]. Як бачимо, в цьому визначенні вказано на таку важливу для ораторських текстів структурну особливість паралелізму, як цілісність двох чи кількох суміжних речень, які становлять композиційно єдине смислове й інтонаційне ціле. Крім того, підкреслено, що синтаксичний паралелізм – це складник композиційної будови тексту, спеціально задуманий і реалізований мовцем з конкретною стилістичною метою. А конкретне висловлення, орієнтоване на комунікативну ситуацію, підпорядковане певному типові мовомислення в конкретній сфері мовної діяльності, є одиницею значної експресії [2, с. 446]: *ἔπειθ' ὑμεῖς οἱ καθήμενοι, ὡς μὲν ἂν εἴποιτε δίκαιους λόγους καὶ λέγοντος ἄλλου συνείητε, ἄμεινον Φιλίππου παρεσκεύασθε, ὡς δὲ κωλύσατ' ἂν ἐκεῖνον πράττειν ταῦτ' ἐφ' ὧν ἐστι νῦν, παντελῶς ἀργῶς ἔχετε* [14, с. 48-49, 12-13, 1-4] – потім і ви, сидячі, хоча і вимовили б справедливі слова і зрозуміли б іншого мовця, приготувались краще Філіппа, однак ви абсолютно нічого не робите, щоб завадити йому зробити те, що є тепер; *ἐὰν μὲν ἐγὼ δοκῶ βέλτιον προορᾶν, ἐμοὶ πεισθῆτε, ἂν δ' οἱ θαρροῦντες καὶ πεπιστευκότες αὐτῷ, τούτοις προσθῆσθε* [14, 52, 5-7] – здається, якщо б я передбачав краще від інших, то ви мене б послухались, якщо б сміливці, які повірили йому, то ви приєдналися б до цих¹. У даних прикладах мовець творить паралелізм, поєднуючи два речення повтором сполучників *ὡς μὲν – ὡς δὲ, ἐὰν μὲν – ἂν δ'*, які служать засобами контекстуальної організації висловлень, а також однаковим порядком слів. Такі синтаксичні конструкції використовуються оратором для створення ефекту розлогості, широкого простору думки, легкості сприйняття вислову, забезпечують концентрацію уваги слухачів, і, безперечно, експресивність.

Для відтворення енергійності, схвильованості мовлення, чіткості й динамізму в ораторських промовах активно вживається стилістична фігура – еліпсис (від гр. *ἔλλειψις* – відсутність, нестача), яка характеризується відсутністю одного чи декількох членів речення, але вони легко компенсуються контекстом [7, с. 236]. Варто зауважити таку особливість, що в політичних промовах оратор переважно вдається до еліпсисів іменників, і лише в поодиноких випадках – дієслів: *νοῦν δὲ πῶς ἡμῖν ὑπὸ τῶν χρηστῶν τοῦτων τὰ πράγματα ἔχει*; [12, с. 190, 5-7] – а як ідуть у вас справи тепер під керівництвом теперішніх чесних людей? *ἐγὼ μὲν γὰρ οἶομαι τοῖς ἐλευθέροις μεγίστην ἀνάγκην τὴν ὑπὲρ τῶν πραγμάτων αἰσχρὴν εἶναι*. [13, с. 211, 10-13] – я вважаю, що для вільних людей великою необхідністю є сором за такі справи. Так, в обох реченнях мовець вдається до еліпсису іменника *τῶν ἀνθρώπων/ τοῖς ἀνθρώποις*, який можна легко домислити з контексту за наявності прикметників *τῶν χρηστῶν/ τοῖς ἐλευθέροις...* *ἐν δὲ τοῖς περὶ τοῦ πολέμου καὶ τῆς τοῦτου παρασκευῆς ἄτακτα, ἀδιόρθωτα, ἀόρισθ' ἄπαντα*. [13, с. 229, 6-8] – у воєнних справах і в приготуванні все є невпорядковане, невлаштоване і невизначене². У цьому ж прикладі вживаються два еліпсиси – іменника *τοῖς πράγμασι* і дієслова *εἰσὶ*, які також є досить очевидні з контексту. У поданих реченнях можна спостерігати, як вмело оратор користуватися цим стилістичним прийомом для того, щоб створити ефект лаконічності, підсилити емоційне напруження і додати промовам ще більшої експресії.

У великій кількості задіяні в текстах досліджуваного дискурсу і риторичні звертання. Це також важлива фігура античної риторики, яка виявляє не тільки власне звертання, але й реакцію, ставлення мовця до ситуації спілкування [5, с. 150]. Риторичним звертанням не спонукають співрозмовника (його не мають на увазі) до відповіді на поставлене питання. Мовець ставить за мету не спілкування з особою, до якої звертається, а виявляє свій душевний стан, думки, почуття, таким чином, виражається емоційний стан мовця. У політичних промовах найчастіше зустрічається звертання: *«ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι»*, рідше: *«ὦ πάντες θεοί»*: *δέδοικ'*, *ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ οἱ δανειζόμενοι ῥαδίως ἐπὶ τοῖς μεγάλοις τόκοις μικρὸν εὐπορήσαντες*

¹ Див.: 11:151(18)-152(5); 12:180(8-10), 9:300(13-17), 308(6-8); 13:208(12-13), 209(6); 10:123(8-10).

² Див.: 14:58(2), 68(4), 84(3-4); 11:152(12), 155(9), 157(1,18), 163(16), 166(6); 9:299(18), 309(10), 310(5-6).

χρόνον ὕστερον καὶ τῶν ἀρχαίων ἀλέστησαν [10, с. 131, 12-16] – я боявся, афінські мужі, щоб не в такий самий спосіб, як ті, що позичають легко гроші під великі проценти, побувши багатими короткий час, пізніше втрачають і основний капітал³. Такі риторичні звертання вживаються оратором для емоційно-напруженого зображення подій.

Особливо емоційний стан мовця, зокрема надзвичайне хвилювання, а також особливу напруженість ситуації в промовах відображає така стилістична фігура, як повтор. Це такий прийом, який формується нагромадженням однотипних мовних елементів (звуків, складів, слів, словосполучень) у певній синтаксичній одиниці [7, с. 236]: οὐ γὰρ ἐχρήν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ταξίαρχους **παρ' ὑμῶν**, ἵππαρχον **παρ' ὑμῶν**, ἄρχοντας οἰκείους εἶναι, ἴν' ἦν ὡς ἀληθῶς τῆς πόλεως ἢ δύναμις; [13, 221, 18-21] – хіба не треба, щоб від вас були таксіархи, щоб від вас були гіппархи, власні правителі, для того, щоб військо правдиво було державним? **οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν** ἐν' ἄνδρα δυνηθῆναι ποτε ταῦθ' ὑμῖν πρᾶξαι πάνθ' ὅσα βούλεσθε [13, 236, 3-5] – неможливо, неможливо, щоб один чоловік міг колись все те, що ви хочете, зробити для вас⁴. У поданих прикладах відчувається значна напруженість, а також вияв емоцій оратора, які допомагають посилити стилістичну виразність.

Для ораторських текстів характерним є й засіб плеоназму (від грец. πλεονασμός – надмірність, перебільшення). Плеоназмом прийнято називати стилістичний зворот мови, який містить у собі однозначні, семантично близькі чи синонімічні слова [1, с. 200]: ...ἔστι γὰρ μεῖζω τὰ κείνων ἔργα ἢ ὡς **τῷ λόγῳ** τις ἂν **εἴποι**... [14, с. 57, 1-2] – бо справи їхні більші, ніж хтось б сказав одним словом; ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρός, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μόνον οὐχὶ **λέγει φωνὴν ἀφίεις** ὅτι τῶν πραγμάτων ὑμῖν ἐκείνων αὐτοῖς ἀντιληπτέον ἔστιν... [10, с. 122, 5-8] – теперішнє положення, афінські громадяни, хіба що не говорить, вимовляючи слова, що вам самим слід взятися за ці справи. Як бачимо з цих речень, плеоназм, попри свою надмірність, допомагає оратору надати його промовам додаткового вираження – в першому випадку мовець підкреслює всю велич подвигів своїх предків, а в іншому, завдяки умисному перебільшенню, дає афінянам зрозуміти, в наскільки

важкому становищі всі їхні справи, і, таким чином, спонукає до певних дій. Окрім цього, спостерігаємо, що мета цієї стилістичної фігури в ораторських творах полягає в тому, щоб зосередити увагу на повторюваних або схожих за звучанням словах і в такий спосіб посилити їх емоційний вплив, чіткіше змалювати події і поглибити думку.

Помітне місце в арсеналі засобів художньої виразності ораторських промов займає антитеза (від старогр. ἀντίθεσις – протиставлення). Мета її використання як стилістичної фігури полягає в різкому протиставленні понять, образів, думок, почуттів шляхом поєднання їх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального поняття (увираження протилежності, підкреслення несумісності тих чи інших понять) [8, с. 26–27]. Наприклад: ... ὁ μὲν εὐδαίμων καὶ μέγας καὶ φοβερὸς πᾶσιν Ἕλλησι καὶ βαρβάροις, ὑμεῖς δ' ἔρημοι καὶ ταπεινοί, τῇ μὲν κατὰ τὴν ἀγορὰν εὐετηρία λαμπροί, τῇ δ' ὧν προσῆκε παρασκευῇ καταγέλαστοι [16, 180, 1-3] – він [Філіпп] щасливий і великий, і страшний всім грекам і варварам, а ви одинокі й принижені, славні надміром на ринку, в підготовці [того, що стосується війни] смішні [із-за слабкості]. У цьому уривку адресант різко протиставляє сильного тирана Філіппа і нещасних, слабких афінян⁵.

Завдяки наступним прикладам : δεῖ τοίνυν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἀκαιρίαν τὴν ἐκείνου καιρὸν ὑμέτερον νομίσαντας ἐτοίμως συνάρασθαι τὰ πράγματα... [10, с. 137, 6-10]: тому треба, щоб ви, афінські мужі, зрозумівши, що його не вигідне положення є вигода для вас, охоче взялися за справи; ἀπεστερήμεθα μὲν χώρας οἰκείας, πλείω δ' ἢ χίλια καὶ πεντακόσια τάλαντ' ἀνηλώκαμεν εἰς οὐδὲν δέον, οὓς δ' ἐν τῷ πολέμῳ συμμάχους ἐκτησάμεθα, εἰρήνης οὐσῆς ἀπολωλέκασιν οὗτοι [12, с. 190, 17-21] – ми втратили власну країну, ми витратили більше півтори тисячі талантів на не потрібне, а тих, яких ми у війні здобули в союзники, тих під час миру знищили; ми фіксуємо, що зазвичай у промовах мовець використовує прийом антитези, побудованої на контекстуальних антонімах ἀκαιρίαν – καιρὸν, ἐκτησάμεθα – ἀπολωλέκασιν з метою більш яскравого підкреслення протилежних, контрастних рис. Так, у першому реченні автор за допомогою антитези наголошує на тому, що як тільки Філіпп опиниться у скрутному

³ Див.: 14:46(1), 48(5), 51(4-5); 11:145(2), 146(15), 149(2); 12:173(2), 175(21).

⁴ Див.: 11: 152(9); 9: 307(3-6); 10: 139(10-18).

⁵ Див.: 10: 123(8-9), 124(2-4, 6), 130(7-9); 13:205(7-9), 234(3-6), 12: 187(17-18), 191(19-20).

становищі, афінянам відразу ж слід вдаватися до активних дій, виступати проти нього в походах, оскільки це буде для них значною вигодою. Таким чином, різке протиставлення понять дає можливість мовцеві створити надзвичайно виразний образ.

Для посилення в політичних промовах динамізму висловлювання може використовуватися стилістична фігура асиндетон, і, навпаки, для того, щоб уповільнити мовлення оратор вдається до прийому полісиндетону. Асиндетон будується на пропускові сполучників між окремими складниками тексту, тоді як полісиндетон представляє собою нагромадження сполучників та інших службових частин мови [7, с. 241]. Наприклад: *ἐν δὲ τοῖς περὶ τοῦ πολέμου καὶ τῇ τούτου παρασκευῇ ἄτακτα, ἀδιόρθωτα, ἀόρισθ' ἅπαντα* [13, с. 229, 6-8] – у воєнних справах і в приготуванні все є неупорядковане, невлаштоване, невизначене; *ὅταν μὲν γὰρ ὑπ' εὐνοίας τὰ πράγματα συστῆ καὶ πᾶσι ταῦτα συμφέρη τοῖς μετέχουσι τοῦ πολέμου, καὶ συμπονεῖν καὶ φέρειν τὰς συμφοράς καὶ μένειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι* [11, с. 152, 1-5] – коли могутність поєднується з благоволінням і все узгоджується всіма учасниками війни, тоді люди готові і співпрацювати, і переносити нещастя, і витримувати⁶. З першого наведеного прикладу можна побачити, як мовець, вживаючи безсполучниковість, виділяє слова *ἄτακτα, ἀδιόρθωτα, ἀόρισθ'*, наголошуючи на повній бойовій невідповідності афінян. Крім того, завдяки такому прийому, він також сприяє стислості, лаконічності та увиразненню мовлення. В іншому прикладі для підкреслення єдності та функціональної зв'язаності перерахованих елементів оратор вже вдається до багатосполучниковості й, таким чином, логічно та емоційно підсилює і виділяє кожен зі складників висловлювання – *καὶ συμπονεῖν καὶ φέρειν τὰς συμφοράς καὶ μένειν*, а також створює ефект урівноваженості та протяжності викладу. Найчастіше в полісиндетоні в текстах промов бере участь єдина сполучник *καὶ*.

Фіксуємо також у політичних промовах часте використання автором стилістичних прийомів асонансу та алітерації. Асонанс (фр. Assonance, від лат. Assono – відгукуюсь) – прийом фоностилістики, який полягає у співзвуччі або повторенні однакових чи акустично близьких голосних звуків, в той час як алітерація (від лат. Ad – до, при і littera – літера)

представляє собою повторення однакових або близьких за акустико-артикуляторними ознаками приголосних звуків [6, с. 432,433]. Наприклад: *τῶν τοίνυν ἰδίῳν ἐνεχ' εὐρήσεθ' ἕκαστον πολλὰ προηγμένον ὧν οὐδὲν ἐβούλετο πρᾶξαι. τοῦτο μέντοι, τοῦτ' ἔστιν φυλακτέον ἡμῖν* [9, с. 310, 8-12] – і так ви знайдете, що кожен, знаходячись під владою власних вигод, спонуканий, робив багато такого, чого не хотів. А це те, чого вам слід боятися. Вживаючи в поданих реченнях асонанс (у першому) і алітерацію (у другому), мовець вдало створює звуковий образ і фон, а також виділяє в мовному потоці слова, які набувають певного інтонаційного значення. Таким чином, оратору вдається привернути увагу аудиторії до найбільш значущих слів, які чинять певний емоційний вплив на цільову аудиторію. Найчастіше у своїх промовах для творення асонансу він використовує голосні – ε, α, а для алітерації – приголосні π, τ⁷.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проаналізувавши стилістичні фігури в політичних промовах Демосфена, ми дійшли висновку, що в текстах ораторського дискурсу активно вживаються паралелізм, еліпсис, риторичне звертання, риторичне запитання, повтор, плеоназм, алітерація, асонанс, асиндетон і полісиндетон. В основному вони використовуються для підсилення виразності та емоційності в політичних промовах. Стилістичні фігури також сприяють створенню у тексті структурної впорядкованості та семантичної цілісності, вони допомагають оратору під час спілкування економити мовні зусилля та підтримувати взаємний контакт зі слухачами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
2. Гуїванюк Н.В. Слово – Речення – Текст: вибр. праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
3. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. К.: Вища школа, 1987. 349 с.
4. Львова Н.Л., Микитюк І.М. Функціонування засобів експресивного синтаксису художньому тексті. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VChdpu/ped/2012_101/Lvova.pdf
5. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб. Вид. 2-ге, стер. К.: Вища школа, 2006. 311 с.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови: підруч. для філол. спеціал. ВНЗ. К.: Вища школа, 2003. 454 с.

⁶ Див.: 14:51(1-3), 56(2-4), 61(1-2); 12:188(16-17), 192(4); 9:303(5-6), 306(11-12); 13:213(11-12);10:124(7).

⁷ Див.: 12:174(14), 177(2), 185(8), 193(15);13: 205(13), 210(2-3), 228(7), 229(8).

7. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: підруч. для студентів факультетів журналістики. Вид. 2-ге, стер. К.: Либідь, 1993. 248 с.
8. Русанівський В.М., Татаренко О.О. Українська мова: енциклопедія; ред. В.М. Русанівський, О.О. Татаренко та інші. К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. 824 с.
9. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: De pace. Demosthenis. Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 296–313.
10. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL I. Demosthenis. Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 121–140.
11. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL II. Demosthenis. Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 145–166.
12. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL III. Demosthenis. Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 173–193.
13. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH I. Demosthenis. Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 204–239.
14. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH II. Demosthenis. Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. P. 46–86.
15. Demosthenis Orationes: PH III. Demosthenis. Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1903. P. 145–163.
16. Demosthenis Orationes: PH IV. Demosthenis. Lipsiae: In aedibus B.G. Teubneri, 1903. P. 163–181.